

DR. DAN MERKUR Ph.D.

THE ANGELIC STONE
IN
ENGLISH ALCHEMY

DE STEEN DER ENGELEN
IN DE
ENGELSE ALCHEMIE

2008

vertaling:

Ruud Muschter

∴

Groningen

muschter@home.nl
http://members.home.nl/muschter

7 maart 2012

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING VAN DE VERTALER

De auteur, Dan Merkur, is psychotherapeut, en deskundige op het gebied van de vergelijkende godsdienstwetenschap in Toronto, Canada. Hij publiceerde een uitgebreide reeks boeken; zie het overzicht aan het slot. Daarnaast heeft hij vele andere publicaties op zijn naam staan (waaronder het huidige werk), en maakt hij deel uit van talrijke wetenschappelijke organisaties.

The Angelic Stone is een speurtocht naar de oorsprong van dit begrip in de Engelse historie. Het blijkt een woord te zijn dat vervangbaar is door vele andere termen die hetzelfde beogen aan te geven: een alchemistische stof, een substantie met een transformerende rol in het leven van de alchemisten.

Voor sommigen betekent deze stof het eindresultaat van het alchemistische proces, net als de steen der wijzen, ofwel de steen der filosofen. Beide begrippen duiden hetzelfde aan als de steen der engelen. Deze steen zou een magische uitwerking hebben op zowel materie als op de menselijke geest. De steen kan betrekking hebben op een plant, of op een substantie die allerlei scheppingsrijken in zich verenigt. Bovendien zijn er aanwijzingen dat er een psychedelische stof mee wordt bedoeld, wat zou kunnen verklaren waarom vele alchemisten visioenen kregen die zij toeschreven aan een goddelijke beloning voor hun niet-aflatende arbeid.

De auteur geeft de wetenschappelijke stellingnamen over alchemie en scheikunde ongeveer als volgt weer. Paracelsus (eind 1400, begin 1500) was de eerste die binnen de alchemie de chemie verbond met spiritualiteit. In 1564 volgde John Dee deze trend, met zijn werk *Monas Hieroglyphica*. Eind 1500, begin 1600 had de alchemie hoofdzakelijk betrekking op natuurkunde en de medische wetenschap, en was zij dominant

in de Noord-Europese occulte traditie. Vanaf begin 1600 doken alchemistische termen op in mystieke werken.

Men was het er redelijk over eens, dat spirituele alchemie ontstond in de tijd van de Renaissance (1300-1700). De auteur ziet dit overigens ook zo. Men verliet dit standpunt echter op grond van de stelling van Jung, namelijk dat er enerzijds sprake was van alchemie, anderzijds van alchemie met een chemische component. Jung schreef de visioenen die de beoefenaars in de laatstgenoemde tak ervoeren, toe aan projecties vanuit het onderbewuste.

Dan Merkur echter stelt, dat deze visioenen kunnen zijn ontstaan door de fysieke invloed van chemische stoffen, bijvoorbeeld psychedelica.

De scheiding tussen de gebieden spiritualiteit, alchemie en chemie vind ik om meer dan een reden buitengewoon moeilijk. Theoretisch zou ik hun onderlinge verbanden - of het ontbreken daarvan - als volgt willen indelen:

spiritualiteit	alchemie	chemie
x		
	x	
		x
x	x	
x		x
	x	x
x	x	x

Toch is dit niet verhelderend.

In de eerste plaats is er mijns inziens geen lineaire, chronologische ontwikkeling. Het is niet aantoonbaar of in de menselijke geschiedenis bijvoorbeeld eerst spiritualiteit ont-

stond, vervolgens alchemie, en daarna chemie. Misschien was de mens in zijn vroegste ontwikkelingsfasen allereerst chemisch bezig, bijvoorbeeld door voor zijn dagelijkse levensbehoeften stoffen te mengen en daardoor te veranderen. Denk aan het laten gisten van stoffen om bier te maken. Veel historici stellen, dat de mens tot introspectie kwam op de momenten dat hij vreugde of leed ervoer, of in de vlammen van een warmend houtvuur begon te staren. Dat zou een spirituele ontwikkeling hebben kunnen inluiden. Die ging waarschijnlijk vooraf aan zijn chemische activiteiten.

In de tweede plaats is het moeilijk om te omschrijven wat spiritualiteit, alchemie of chemie is.

In de derde plaats is de scheidslijn tussen chemie en alchemie dun.

In de vierde plaats valt moeilijk vast te stellen of de innerlijke ervaringen van de alchemisten én de chemici terug te voeren waren op hun aanraking met chemische stoffen. Vaststaat, dat diverse chemische stoffen op de hanteerders ervan een uiterst schadelijke uitwerking hadden. Denk maar aan de verwoestende werking van kwikdamp. Dan zijn er nog de chemische stoffen die een hallucinerende werking hebben. Die werden aangewend door alchemisten én chemici. In elk geval kan iemand die al dan niet weet dat er in zijn materiaal werkzame stoffen zitten, van deze hallucinaties de indruk krijgen dat ze onder goddelijke invloed zijn ontstaan, als neveneffect of zelfs als beloning voor het werken ermee.

In de vijfde plaats is er de exaltatie, die het nevenproduct is van het geconcentreerd bezig zijn op een bepaald vlak. Denk aan de musicus, die door zijn muzikale werkzaamheden helemaal weggevoerd wordt naar hogere sferen. De alchemist die door zijn werk in die zin gegrepen is, nog gevoed door zijn

voorgangers en hun symbolische aanwijzingen, kan best in Jungiaanse zin allerlei geestelijke ervaringen hebben gehad. Maar het is niet uitgesloten dat er een biologische wisselwerking is ontstaan tussen de alchemist, zijn stoffen en zijn procedures op een wijze die wij nu nog niet kunnen doorgronden.

In de zesde plaats kan binnen de alchemie, als aanvankelijke speurtocht naar een transmuterend middel, een geleidelijke ontwikkeling zijn ontstaan waarbij de stoffelijke speurtocht naar de *quinta essentia* of de *prima materia* geleidelijk aan ook gericht werd op het verkrijgen van een verlicht of spiritueel bewustzijn. Welke natuurwet daaraan ten grondslag ligt, is dan iets wat wij nog niet begrijpen.

In de zevende plaats is duidelijk, dat de groepen om wie het hier gaat, de alchemisten en de mystici, van elkaar symbolen hebben geleend om hun eigen werkzaamheden te illustreren. Daardoor is op grond van die geleende symboliek niet altijd duidelijk vast te stellen, op welk van deze terreinen zij werkzaam waren.

In de achtste plaats kan, wat ogenschijnlijk alchemie leek, in werkelijkheid chemie zijn geweest, of omgekeerd, zonder dat uit de geschriften aantoonbaar is wanneer zich dit voordeed.

In de negende plaats zijn er vage scheidslijnen in de documenten over de alchemie. Zeker nu de geschriften daarover de verrichtingen niet open en bloot aangaven, maar op een wijze die met duistere symboliek verweven is.

Een trend zoals Merkur en anderen die vanuit allerlei citaten ontwaren, blijft evengoed mogelijk, omdat er accenten kunnen zijn die in bepaalde tijdsperioden in de literatuur de boventoon zijn gaan voeren.

-

De voetnoten in deze vertaling zijn van de auteur.

Mijn eigen kanttekeningen zijn gemarkeerd door zowel een *, als door [ ], een kleinere punts letter, plus cursivering. Ze staan aan het eind van de paragraaf waarop ze betrekking hebben.

De term 'angelic stone' heb ik vertaald met 'steen der engelen', of 'engelensteen'. De betekenis is alchemistisch, en moet niet worden verward met die van de 'engelsteen': een seleniet.

Ruud Muschter

BRONVERMELDING

2008, *The Angelic Stone in English Alchemy*

http://www.danmerkur.com/onlinewritings/Stone.PDF

DE STEEN DER ENGELEN IN DE ENGELSE ALCHEMIE

In *A Suggestive Inquiry into the Hermetic Mystery*, die in 1850 anoniem in Londen werd gepubliceerd, wordt het volgende beweerd. De alchemisten waren echt niet zo dom, dat zij probeerden om via chemische processen goud te maken. Zij zouden altijd uitsluitend gecodeerde taal hebben gebruikt, en wel om spirituele transformaties te bespreken.[1] In 1857 bracht Ethan Allen Hitchcock in de Verenigde Staten in *Remarks on Alchemy and the Alchemists* een soortgelijke stelling onder de aandacht van het publiek.[2] De Engelse occultist Arthur Edward Waite, die zelf een werk over spirituele alchemie publiceerde[3] en verantwoordelijk was voor een hernieuwde uitgave van *A Suggestive Inquiry* onder de naam van de oorspronkelijke auteur, Mary Anne Atwood, beweerde niettemin in zijn baanbrekende publicaties over de geschiedenis van de alchemie, dat de geheimen van de hellenistische, mohammedaanse en middeleeuwse Latijnse alchemisten eerder betrekking hadden op chemie dan op mystiek.[4] Waite schreef de oorsprong van de spirituele alchemie toe aan:

> "Henry Khunrath en de anonieme auteur van de verhandeling betreffende Maria van Alexandrië*, plus een paar Rozekruiserfilosofen"

---

[1] Mary Anne Atwood, *A Suggestive Inquiry Into the Hermetic Mysteries* (herdruk Belfast: William Tait, 1918).

[2] Ethan Allen Hitchcock, *Remarks on Alchemy and the Alchemists* (Boston: Crosby, Nichols.

[3] Arthur Edward Waite, *Azoth; or, The Star in the East* (Londen: Theosophical Publishing Society, 1893).

[4] Arthur Edward Waite, *Lives of the Alchemystical Philosophers* (Londen: G. Redway, 1988); herdrukt als: *Alchemists Through the Ages* (Blauvelt, NY: Rudolf Steiner, 1970); idem, *The Secret Tradition in Alchemy: Its Development and Records* (Londen: Kegan Paul, Trench, Trubner & New York: A. A. Knopf, 1926).

in de late zestiende of vroege zeventiende eeuw.[5]

> ** [Maria Prophetissa, uit Alexandrië, de oudst bekende alchemiste, 1e, 2e of 3e eeuw n.Chr. De in onze tijd nog bekende term 'au bain-marie' stamt van een van haar alchemistische bereidingswijzen. RM]*

Erik Holmyard, historicus op het gebied van de scheikunde, schreef in een nadere beschouwing over het werk *Secret Tradition in Alchemy* van Waite:

> "In het kort gezegd, heeft de heer Waite op doorslaggevende wijze en onomkeerbaar de fantasierijke stelling ondergraven die was opgezet door Mrs. Atwood en anderen, en onweerlegbaar aangetoond dat de vroege en middeleeuwse alchemie zich vrijwel uitsluitend bezighield met natuurkunde of de medische wetenschap."[6]

John Read, een andere scheikundig historicus, stelde vast, dat Paracelsus (1493-1541) moet worden gezien als degene die een aanvang maakte met een vorm van alchemie die zowel chemische als spirituele ingrediënten had.[7] En weer een andere historicus op scheikundig gebied, F. Sherwood Taylor, neemt Jacob Böhme (1575-1624) als voorbeeld en stelt:

> "In zuiver mystieke geschriften paste men alchemistische terminologie al vroeg in de zestiende eeuw toe."[8]

---

[5] Waite, *Lives of the Alchemystical Philosophers*, p. 36.

[6] Erik John Holmyard, in *Nature* 118 (18 december 1926), p. 870.

[7] John Read, *Through Alchemy to Chemistry: A Procession of Ideas and Personalities* (Londen: G. Bell, 1957), pp. 24-25.

[8] F. Sherwood Taylor, *The Alchemists* (herdruk St. Albans, GB: Paladin/Granada Publishing Ltd., 1976), p. 174.

Sommige historici definieerden 'spirituele alchemie' in termen van een spirituele component die de chemische aanvulde. Anderen zagen het als de latere ontwikkeling van een uitsluitend spiritueel gebeuren. In het midden van de jaren twintig kwamen deze historici echter tot de slotsom, dat de spirituele alchemie van het westen niet eerder ontstond dan in de Renaissance.

Deze consensus verliet men echter, nadat de analytisch psycholoog Carl G. Jung in 1929 over alchemie begon te publiceren. Jung erkende, dat sommige alchemisten zich met chemische werkzaamheden bezighielden, maar hij benadrukte dat "een parallel psychisch proces" als werkzaamheid de boventoon voerde.[9] Het psychische proces nam de vorm aan van mystieke visioenen:

> "Terwijl hij aan zijn chemische experimenten werkte, had de uitvoerder bepaalde psychische ervaringen, die hem toeschenen als een bepaalde uitwerking van het chemische proces."[10]

En:

> "Gedurende het praktische werk nam hij bepaalde gebeurtenissen van een hallucinatoire of visionaire aard waar, die niets anders kunnen zijn dan projecties van een onbewuste inhoud."[11]

In Jungs optiek werden de visioenen opgeroepen terwijl de alchemisten de alchemistische processen in hun apparatuur in de gaten hielden. Zodra deze visioenen zich voordeden, over-

---

[9] Carl Gustav Jung, *Psychology and Alchemy*, 2e ed. (Princeton: Princeton University Press, 1968), p. 34.
[10] Ibid, p. 245.
[11] Ibid, p. 250.

schaduwden de hallucinatoire stoffen het veld van de zintuiglijke waarneming. De alchemisten zagen niet langer de chemische processen. De symbolen die zij in hun geschriften naar voren brachten, waren zuiver de producten van hun visionaire toestand. Op grond van de hypothese van Jung ging men in de alchemistische teksten programmatisch spirituele aspecten lezen, ook wanneer de teksten uitsluitend op scheikunde betrekking leken te hebben.

Omdat de symboliek van veel van de alchemistische teksten ze buitengewoon moeilijk en soms onmogelijk te begrijpen maakt, hielden de historici van zowel religie als scheikunde zich stil ten overstaan van de populariteit van de hypothese van Jung. Pas toen het wetenschappelijk onderzoek van het westerse esoterisme op gang kwam, begon men de normatieve historische methodologieën wederom op de alchemie toe te passen. Als sinds 1990 stel ik, dat er eenvoudigweg geen bewijs is dat er in de geschiedenis van de religies die aan de Renaissance voorafgingen, sprake was van een westerse, spirituele alchemie.[12] Ik kan geheel aansluiten bij een opmerking die Frances A. Yates ooit maakte, toen zij opperde dat de wederopkomst van het hermetisme in de Renaissance, in noordelijk Europa een alchemistische vorm aannam. Yates schreef:

> "Men bracht Hermes Trismegistus, de geheime patroon van het neoplatonisme van de Renaissance, in verband met de 'Egyptische' wetenschap der alchemie, als de

[12] Dan Merkur, 'The Study of Spiritual Alchemy: Mysticism, Gold-Making, and Esoteric Hermeneutics', *Ambix* 37 (1990), p. 35-45; idem, *Gnosis: An Esoteric Tradition of Mystical Visions and Unions* (Albany: State University of New York Press, 1993); idem, 'Methodology and the Study of Western Spiritual Alchemy', *Theosophical History* 8/2 (2000), pp. 53-70; idem, 'Spiritual Alchemy in King Lear', *Theosophical History* 8/10 (2002), pp. 274-89; idem, (2002), 'More on Methodology in Alchemy', *Theosophical History* 8/10 (2002), pp. 270-72.

veronderstelde schrijver van alchemistische teksten. De rol die de alchemie in het hermetisme van de Italiaanse Renaissance speelde, is nog niet duidelijk, maar men kan wel stellen, dat in de zestiende en vroege zeventiende eeuw in Noord-Europa de alchemie een dominante gedaante vormde van de occulte Traditie."[13]

Lawrence M. Principe en William R. Newman, historici op het gebied van de alchemie en de vroege scheikunde, benaderden het vraagstuk van de spirituele alchemie vanuit hun eigen disciplinaire gezichtspunt. Ook zij voelden zich gedwongen om te blijven wijzen op de tekortkomingen van de gebruikelijke aannames dat de spirituele alchemie buitengewoon oud is. Hun bespreking omvatte alleen de alchemisten die in laboratoria binnen procedures met chemische stoffen werkten. Mijn eigen interesse ligt overigens deels elders, namelijk ook bij spirituele schrijvers die van alchemistische beelden gebruikmaakten. Principe en Newman vestigden de aandacht op wat zij een school van "bovennatuurlijke alchemie" noemden, zoals die in het zeventiende-eeuwse Engeland bestond:

> "Deze school ging ervan uit, dat bepaalde alchemistische producten een bovennatuurlijke uitwerking hadden op de uiterlijke wereld en op hun eigenaar."[14]

Mijn huidige zienswijze is, dat de Engelse school kan worden herleid tot de Elizabethaanse periode en zich bezighield met psychoactieve stoffen.

---

[13] Frances A. Yates, *Ideas and Ideals in the North European Renaissance, Collected Essays: Volume III* (Londen: Routledge & Kegan Paul, 1984), p. 75.

[14] Lawrence M. Principe & William R. Newman, 'Some Problems with the Historiography of Alchemy', in William R. Newman & Anthony Grafton (Eds.), *Secrets of Nature: Astrology and Alchemy in Early Modern Europe* (Cambridge, MA & Londen, GB: MIT Press, 2001), p. 399.

In 1562 schreef Edwardus Generosus Anglicus Innominatus een alchemistisch manuscript, getiteld *The Epitome of the Treasure of all Welth*. De tekst schreef een alchemistische lering toe aan St.-Dunstan.[15] Historisch gezien, was Dunstan van 940 tot 956 abt van het benedictijnenklooster in Glastonbury in Somerset. Gedurende een korte periode werd hij door Eadwig, koning van Engeland verbannen, maar in 957 haalde Edgar, koning van Mercië en Northumbrië hem ertoe over, naar Engeland terug te keren. Dunstan was achtereenvolgens bisschop van Worster (957) en Londen (959) en laatstelijk aartsbisschop van Canterbury van 960 tot aan zijn dood in 964. Gedurende zijn ballingschap verbleef hij een tijdlang in het klooster van St.-Pieter te Gent. Bij zijn terugkeer naar Engeland reorganiseerde hij het Engelse kloosterleven, geschoeid naar de leest van het vasteland. Het omvatte het geven van onderwijs, schrijven, illustreren en handwerk, als aanvulling op gebed en meditatie. Dunstan hield in Glastonbury ook toezicht op het uitgebreid werven van fondsen en op constructiewerk.[16]

Aangezien Dunstan twee eeuwen eerder leefde dan de eerste Arabisch-Latijnse vertalingen over alchemie, mist zijn reputatie als alchemist een historische basis, en moet die in feite als symbolisch worden gezien. Als iemand St.-Dunstan noemt, weet iedereen die bekend is met de legenden van Glastonbury, dat er wel meer fabelachtige verbanden zijn gelegd. De abdij van Glastonbury werd in 1539 afgebroken, maar men beroemde zich daar op legenden die vergelijkbaar zijn met het afwijzen van de autoriteit van Rome door de Kerk van Engeland. In een anoniem 'leven van St.-Dunstan', geschreven rond 1000, wordt

---

[15] Lauren Kassell, '"The Food of Angels": Simon Forman's Alchemical Medicine', in William R. Newman and Anthony Grafton, eds., *Secrets of Nature: Astrology and Alchemy in Early Modern Europe* (Cambridge, MA & Londen: MIT Press, 2001), p. 364.

[16] James P. Carley, *Glastonbury Abbey: The Holy House at the Head of the Moors Adventurous* (Glastonbury, GB: Gothic Image Publications, 1996), pp. 10-12, 116-17.

beweerd, dat de eerste Romeinse missionarissen die naar Engeland kwamen, bij Glastonbury reeds een kerk aantroffen:

> "De eerste neofieten van de katholieke wet troffen (...) een oude kerk aan. Men zegt, dat die niet door menselijke vaardigheid is gebouwd, maar door God tot heil van de mens werd voorbereid. Nadien toonde de maker van de hemelen, via vele verhalen over wonderen en vele geheimzinnigheden over deugden zelf aan, dat hij die gewijd had aan zichzelf en aan de heilige Maria, de moeder van God."[17]

Over St.-Jozef van Arimathea, aan wie late twaalfde-eeuwse en vroege dertiende-eeuwse romans toeschreven dat hij de heilige graal naar Brittannië bracht, zegt men, dat hij enkele tientallen jaren later speciaal naar Glastonbury[18] was gekomen, hetgeen Glastonbury opnieuw tot de oudste kerk met de meeste autoriteit in Engeland maakte. Vanaf de late veertiende eeuw werd de legende van de stichting van Glastonbury door St.-Jozef aangevoerd in internationale kerkelijke kwesties om de antecedenten en onafhankelijke positie van de Engelse Kerk te onderbouwen.[19]

Glastonbury hield ook nog op een andere manier verband met de romantiek rond Arthur. Glastonbury had in 1184 onder een brand geleden. De wederopbouw leidde tot de ontdekking van een oude begraafplaats die dichtgestort was, vermoedelijk in de tijd van St.-Dunstan. De opgravingen stonden onder het patro-

---

[17] Vertaald in Aelred Watkin, 'The Glastonbury Legends', in James P. Carley (Ed.), *Glastonbury Abbey and the Arthurian Tradition* (Cambridge, UK: D. S. Brewer, 2001), p. 23.

[18] Valerie M. Lagorio, 'The Evolving Legend of St Joseph of Glastonbury', in Carley, *Glastonbury Abbey and the Arthurian Tradition*, p. 62; Carley, Glastonbury Abbey, pp. 92-94.

[19] Lagorio, pp. 67-69.

nage van Henry II, die het belang van Canterbury wilde bagatelliseren door Glastonbury op te hemelen. Ondanks zijn dood in 1189 ging het project door. De aankondiging in 1191 dat twee kisten de stoffelijke resten bevatten van koning Arthur en koningin Guinevère, beschouwt men tegenwoordig algemeen als een grap waarmee men enerzijds de politieke hoop van de Kelten op Arthurs terugkeer wilde ontmoedigen, en anderzijds via toeristische handel fondsen wilde werven voor de abdij.[20] De vaststelling van Arthurs graf werd spoedig door de schrijvers van romans opgepakt. Geoffrey van Monmouth schreef rond 1136 dat Arthur ernstig gewond was geraakt bij de Slag om Camlan, en per boot was vervoerd naar het paradijselijke Eiland van Avalon om daar van zijn verwondingen genezen te worden.[21] In *Vita Merlini*, geschreven omstreeks 1150, noemde Monmouth Avalon het *insula pomifera*: het 'Eiland der Appelen'.[22] Daarbij heeft hij die naam waarschijnlijk afgeleid van het Keltische avallo, 'appel'[23], en hebben verwezen naar het fruit van de boom van Eden. Pas na de vermeende opgraving van Arthur in Glastonbury voegde Gerald van Wales in *De instructione principum* - geschreven rond 1194 - toe, dat Avalon hetzelfde was als Glastonbury.[24] De naam Glastonbury is vermoedelijk afgeleid van de Welshe naam voor die locatie, Ynyswitrin, 'Eiland van Glas'. De vroegst bekende vermelding ervan dateert uit 601, in een charter dat niet langer bestaat. Het werd in de vroege twaalfde eeuw geciteerd door William van Malmesbury in *Gesta regum Anglorum*.[25] In *The Spoils of the Otherworld*, een Welsh gedicht van onzekere, doch pre-

---

[20] William A. Nitze, 'The Exhumation of King Arthur at Glastonbury', *Speculum* 9/4 (1934), pp. 355-361.

[21] Geoffrey of Monmouth, *The History of the Kings of Britain*, vertaling Lewis Thorpe (Harmondsworth, UK: Penguin Books, 1966), p. 261.

[22] Geoffrey of Monmouth, *Life of Merlin: Vita Merlini*, uitgave en vertaling Basil Clarke (Cardiff: University of Wales Press, 1973), p. 101.

[23] Clark Harris Slover, 'Avalon', *Modern Philology* 28 (1931), p. 396.

[24] Watkin, p. 16.

[25] Ibid.

Normandische datum, waarin Arthur een expeditie naar de onderwereld leidde om een gevangene te redden en de schatten der onderwereld af te voeren, was 'het Glazen Fort' een van de benamingen van Annwn, de onderwereld.[26] Zoals ik elders heb betoogd, bestond de voornaamste plundering uit het kapen van de motieven van de heidense Keltische onderwereld. Die werden op allegorische wijze ingezet voor het aardse paradijs van het Keltische christendom.[27] Terwijl de heidense Keltische onderwereld zich onder de grond of onder meren bevond, waren de aardse paradijzen van het Keltische christendom eilanden in de Ierse Zee, waar kluizenaars met God communiceerden. Glastonbury werd gelijkgesteld met Ynyswitrin, ook al was het geen eiland, maar een grote conische heuvel in het midden van een vlak terrein. Zo ontstond een christelijke versie van het Keltische motief. De abdij was tot de zevende eeuw Brits (oud-Welsh). Daarna bracht de Engelse verovering van Somerset het leiderschap over de abdij in Engelse handen. Het doorwerken van de Keltische tradities werd weerspiegeld in het weergeven van Ynyswitrin als Glastonbury. Dat kan nog versterkt zijn, mogelijk door een Ierse bisschop in de vroege negende eeuw, en in dezelfde periode ook zeker nog door Ierse pelgrims.[28]

Omdat de aanwezigheid van God elke plek kon transformeren in een aards paradijs, werd Avalon al vanaf het eerste moment dat Geoffrey of Monmouth er melding van maakte, hetzelfde als Ynyswitrin. Maar de vergelijking met Glastonbury ontstond pas toen de abt de legende van Arthur in 1194 ermee verbond. De vergelijking van Glastonbury met Avalon kwam de roman van Arthur binnen via *The High History of the Grail*, ge-

---

[26] Marged Haycock, uitgave en vertaling, *Legendary Poems from the Book of Taliesin* (Aberystwyth: CMCS Publications, Department of Welsh, Aberystwyth University, 2007), p. 436.
[27] Dan Merkur, 'The Fruit of the Terrestrial Paradise: The Psychedelic Sacrament in St Ephrem and Celtic Christianity', www.danmerkur.com.
[28] Carley, *Glastonbury Abbey*, pp. 7-9.

schreven omstreeks 1210. Rond 1235 vermeldde ook de Oudfranse *La Mort Artu* Monmouths verhaal over Arthur die in de boot van Morgan la Fée was geplaatst. Daar werd echter aan toegevoegd, dat zij hem naar Glastonbury bracht, zodat hij daar in een kapel kon worden begraven[29]. Sir Thomas Malory's *Le Mort D'Arthur,* voor het eerst gepubliceerd in 1485, herhaalde het oude Franse verslag van het einde van Arthur, en daarmee werd dat in de Engelssprekende wereld een vast onderdeel. Er waren vele legenden die Glastonbury omgaven. Ook het feit dat een Elizabethaanse alchemist de naam noemde van St.-Dunstan, de beroemdste ambt van Glastonbury, vormde een verwijzing naar Avalon, het aardse paradijs waar men de vruchten van Eden kon vinden.

The Epitome of the Treasure of all Welth stelde, dat St.-Dunstan de gebruikelijke driedelige beschrijving van de steen der filosofen als dierlijk, plantaardig en mineraal had laten varen. Dat wil zeggen, als de enkelvoudige substantie of gewone stof waaruit alles bestaat. St.-Dunstan introduceerde het denkbeeld van een vierde, engelachtige steen die "conserverend werkte op de staat van het menselijk lichaam." Deze steen riep op, wat wij extatische, religieuze ervaringen zouden kunnen noemen:

> "Deze steen behoedt het menselijk lichaam tegen verval, en ook zal hij [sic] worden voorzien met goddelijke gaven en voorkennis van bepaalde kwesties via dromen en onthullingen."

Hoewel de steen der engelen onzichtbaar was, kon men hem ruiken en proeven:

> "Daarom staat er in het werk van St.-Dunstan, dat Salomo, de zoon van koning David, het het voedsel der engelen noemde, omdat een mens wanneer hij iets van

[29] Ibid., pp. 156-58.

> deze steen geproefd heeft, lang kan leven zonder enig voedsel."[30]

In de Bijbel noemde men manna het brood of voedsel der engelen (Psalmen 78:25). Hier werd in een vroeg-Elizabethaanse alchemistische tekst de steen der engelen, die het vierde deel van de steen der filosofen was, gelijkgesteld aan manna.

In het *Theatrum Chemicum Britannicum* (1652), vertelde Elias Ashmole het volgende verhaal over Dr. John Dee en Edward Kelly:

> "Algemeen meldt men, dat Doctor Dee en Sir Edward Kelly op vreemde wijze zo fortuinlijk waren, dat zij in een bepaald gedeelte van de ruïnes van de abdij van Glastonbury een grote hoeveelheid van het elixer vonden, dat zo onvoorstelbaar rijk in uitwerking was (namelijk in een verhouding van 1:272330), dat zij tijdens het maken van de projectie veel kwijtraakten met vallen en opstaan, voordat zij ontdekten wat de ware dosering van het medicijn was. En zij waren deze schat nog niet meester geworden, of zij besloten naar vreemde streken te reizen, waar zij kennismaakten met een zekere Albertus Lasky, een Poolse prins (die Engeland binnenkwam aan het begin van mei in het jaar 1583). En op de 21e september daaropvolgend staken zij, hun echtgenotes, kinderen en gezinnen met genoemde prins de zee over. En of zij het nu bij Glastonbury vonden, zoals wij hierboven al zeiden, of heel ergens anders: het is zeker dat zij het bezaten."[31]

---

[30] Kassell, p. 364.

[31] Elias Ashmole, ed., *Theatrum Chemicum Britannicum: Containing Severall Poeticall Piece sof our Famous English Philosophers, who have written the Hermetique Mysteries in their owne Ancient Language, Faithfully Collected*

Aangezien Ashmole een persoonlijke vriend was van Dee's zoon Arthur, is het mogelijk dat deze gecodeerde geschiedenis van Dee zelf afkomstig was. Het verhaal gaat over het onttrekken van het alchemistische elixer aan de ruïnes van Glastonbury. Het herleidt de heilige graal van de alchemie, het geheimzinnige elixer, niet tot de rooms-katholieke tradities van het Benedictijner huis dat in 1539 werd afgebroken, maar tot de oudere Keltische tradities van Ynyswitrin en Avalon: het aards paradijs waar men de vruchten van Eden kon vinden. Dee zelf was van Welshe afkomst en een neef van de koninklijke Tudors. Zijn voorvader kwam met Henry VII in 1485 naar Londen. Ashmole's verhaal dateerde Dee en Kelly's beheersing van de 'projectie' op een tijdstip dat ligt vlak voor hun activiteiten in 1580 aan het hof van Rudolf II van Praag. Dee verwierf echter het elixer in de ruïnes van Glastonbury vermoedelijk voordat hij het paradigma van de spirituele alchemie ontwikkelde, en in 1564 publiceerde onder de titel *Monas Hieroglyphica.*[32] Daarmee viel Dee's onderzoeking van het aardse paradijs qua tijdstip precies samen met de legende van Edwardus over St.-Dunstan en de steen der engelen.[33] Ik heb in deze verhandelingen geen spirituele elementen kunnen ontwaren. Die impliciete teksten behandelden metallieke procedures om zwavelzuur voort te brengen, en een koperlegering te maken om namaakgoud te maken.

---

into one Volume with Annotations thereon, introd. Allen G. Debus (Londen, 1652; herdruk New York: Johnson Reprint Corporation, 1967), p. 481.

[32] C. H. Josten, *A Translation of John Dee's 'Monas Hieroglyphica' (Antwerpen, 1564), with an Introduction and Annotations*, Ambix 12/2-3 (1964), pp. 83-221.

[33] Edward Kelly's naam komt voor in twee alchemistische verhandelingen die aan St.-Dunstan het volbrengen van het *magnum opus* toeschrijven, met de witte en rode poeders: Arthur Edward Waite (Trans. & Ed.), *The Alchemical Writings of Edward Kelley* (Londen: James Elliott & Co., 1893; herdruk Londen: Robinson & Watkins, 1973).

Simon Forman was een Londens astroloog, magiër en alchemist van de late zestiende en vroege zeventiende eeuw. Hij bezat een tekst waarin gesproken werd over 'manna of engelenvoedsel', als een medicijn dat Mozes had toegepast op hen die er spijt van hadden dat zij Gods bevelen in de wind hadden geslagen.[34] In een door Forman geschreven tekst, getiteld *Of Appoticarie Druges*, schreef deze aan Hermes de dierlijke of engelensteen toe; aan Mozes de magische of voorspellende steen; aan Salomo de plantaardige of groeiende steen; en aan Lullius*, Ripley** en anderen de minerale steen.[35] Wat Forman onder de steen der engelen verstond, onthulde hij in een transcriptie van het *Life of Adam and Eve*, een tekst die niet alchemistisch was. In zijn aanvullingen op het traditionele verhaal over Adam en Eva, verklaarde Forman dat, toen Adam en Eva in de Tuin van Eden woonden,

**[Raymundus Lullius, scholasticus, filosoof, logicus, 1235?-1315? n.Chr. Was een van de voorlopers van het computermatig denken, en had grote invloed op Leibnitz en diens theorieën daaromtrent. RM]*

*** [Sir George Ripley (1415?-1490). Hij schreef het werk The Compound of Alchymy; or, the Twelve Gates leading to the Discovery of the Philosopher's Stone; 'De Samenstelling der Alchemie, ofwel de Twaalf Poorten die leiden tot de Ontdekking van de Steen der Filosofen', 1591. RM]*

> "zij reeds op engelachtige wijze goddelijk voedsel aten, waarin geen verwoestend gif zat, noch was het aangestoken door sterfelijkheid of eeuwige dood. Want zij aten van alle bomen in de tuin die goed waren, naar hun aard. Geen boom was slecht of geïnfecteerd met dodelijk gif, behalve de boom van goed en kwaad. Want Adam en Eva waren goed gemaakt en kenden niets dan het goede."[36]

---

[34] Kassell, p. 364.
[35] Ibid., p. 254.
[36] Ibid., p. 359.

Nadat zij uit de Hof van Eden verdreven waren, zei Adam tegen Eva:

> "God, onze Heer, heeft de beesten vlees gegeven, maar aan ons gaf hij het vlees der engelen. Dat heeft hij ons nu ontzegd, en hij heeft ons eraan overgeleverd dat wij eten met de beesten in het veld."[37]

Forman schreef het eten van Adam and Eva van het voedsel der engelen toe aan de periode waarin zij in de Hof van Eden met God konden converseren.

In de *Prolegomena* van het *Theatrum Chemicum Britannicum* (1652), besprak Elias Ashmole op gecodeerde wijze de psychoactieve en spirituele alchemie. Het is een behoorlijk stuk tekst, maar het is de moeite waard om die hier volledig weer te geven:

> "Ik moet openlijk verklaren, dat ik genoeg weet om mijn mond te houden, doch niet genoeg om te spreken. En in mijn ijverige onderzoek naar deze geheimen heb ik vruchten gevonden die minstens zo werkelijk als wonderbaarlijk zijn. Die leidden mij tot zulk een mate van bewondering, dat zij mij stilte bevalen en mij dwongen mijn tong te verliezen. Toch heb ik - als iemand die zijn vaderland grotelijks bemint, en ook het tevreden stellen van alle ingenieuze kunstenaars voor ogen heeft - deze verzamelde oudheden, die nastrevenswaardig zijn, (voor gebruik door hen) gepubliceerd. En daarom zal ik er hier iets meer over vertellen dan waarover zij spreken. Hij die het genoegen smaakt om kennis te maken met het werk van St.-Dunstan, *De Occulta Philosophia*, (een boek dat E.G.A.I. vaak

[37] Ibid., p. 360.

gebruikte, en hoofdzakelijk zal onderschrijven wat ik hier nu zal zeggen) zal er verhalen in lezen die hem met verbazing zullen vervullen. Zoals welke verbijsterende en ontzagwekkende dingen kunnen worden uitgevoerd dankzij het filosofische kwik, waarvan men slechts één keer iets hoeft te proeven. En allereerst van de minerale steen, die is opgekweekt tot de mate waarin hij de kracht heeft om elke onvolmaakte aardse stof te transmuteren in zijn opperste graad van volmaaktheid. Dat wil zeggen, om het allersimpelste metaal om te zetten in volmaakt goud en zilver; stenen in allerlei soorten kostbare stenen; [zoals robijnen, saffieren, smaragden, diamanten, et cetera]* en nog veel meer experimenten van deze aard. Doch aangezien dit slechts een deel is, is het het geringste deel van de zegening die men zou kunnen verwerven door de *materia* van de filosofen, wanneer de ware kenmerken ervan bekend zouden zijn. Ik beken dat goud een heerlijk object is, een goed Licht, dat wij bewonderen en aanstaren *ut Pueri in Junonis avem.*** Doch het maken van goud (zei een onvergelijkbare auteur) is het voornaamste doel van de alchemisten, evenzogoed als het nauwelijks het doel vormde van de oude filosofen, en het laagste gebruik dat de adepten van deze *materia* maakten. Want omdat zij de wijsheid meer liefhadden dan aardse rijkdom, richtten zij zich op hogere en betere verrichtingen. En zeker is het zo, dat hij voor wie de gehele loop der natuur openligt, zich er niet zozeer in verheugt dat hij goud kan maken of dat de duivels aan hem onderworpen zijn, als wel dat hij de hemel ziet opengaan, de engelen van God ziet opstijgen en afdalen, en dat zijn eigen naam duidelijk in het Boek des Leven staat opgetekend." [38]

[38] Ashmole, p. A4ii.

** [De haakjes staan in de tekst van Merkur. Het is niet te zien of ze een notitie van hemzelf of van Ashmole bevatten. RM]*

*** ["als kinderen de vogels van Juno", de heerseres der hemelen. RM]*

Ashmole's bespreking van de minerale steen bevestigde, dat het mogelijk was om stoffelijke zaken te vervolmaken. Maar tevens beweerde hij, dat het voortbrengen van goud, zilver en edelstenen bij de alchemisten laag op hun ranglijst van doelen stond. Met betrekking tot "edeler verrichtingen" beweerde Ashmole, dat iemand voor wie "de hele gang van de natuur openligt" minder belang stelt in het op magische wijze bevelen van duivels, dan in mystieke visioenen van hemelse engelen die afdalen en opstijgen.

Nadat hij het onderwerp had aangesneden van alchemistische verrichtingen waarbij demonen en engelen betrokken waren, ging Ashmole over tot het bespreken van psychoactieve substanties:

> "Vervolgens komen we bij de plantaardige, magische en engelachtige stenen. Deze hebben niets in zich van de minerale steen (in zoverre dat een steen is die gefermenteerd is met een metalliek en aards karakter), want ze zijn geweldig subtiel en elke ervan verschilt naar uitwerking en karakter, omdat ze geschikt en gefermenteerd zijn voor verscheidene resultaten en doeleinden. Ongetwijfeld hebben Adam, Abraham, Mozes en Salomo (samen met de Vaderen voor de zondvloed en ook daarna) er vele wonderen mee verricht. Toch begrepen zij er nooit ten volle de opperste krachten van. En ook niemand anders begreep ze, behalve God, de maker van alle dingen in de hemel en op aarde, voor altijd gezegend. Want onder het plantaardige mag men volstrekt de aard van de mens

verstaan en van de dieren, vogels, vissen, samen met alle soorten bomen, planten, bloemen, et cetera, en hoe men ze moet voortbrengen en tot groei, bloei en het dragen van vruchten brengen. En hoe ze in kleur en geur kunnen toenemen, wanneer en waar wij het maar willen, en dit alles niet alleen een enkele keer, bij de gratie van een experiment, doch dagelijks, maandelijks, jaarlijks, op elk willekeurig moment, in elk seizoen. Ja, in hartje winter en daarom niet heel anders dan de walnotenboom die in vroegere tijden in de tuin van de kerk in Glastonbury groeide en nooit bladeren voortbracht vóór de Dag van St.-Barnaby* en er toch vol mee zat. En ook niet anders dan de hagendoorn aldaar, die zo veel faam bezat omdat hij bladeren en bloemen voortbracht op kerstmis, samen met de eik in New-Forrest in Hampshire, die in hetzelfde seizoen groene bladeren droeg. Dit alles zijn misschien bepaalde experimenten die men met de plantaardige steen uitvoerde." [39]

** [Vroeger was 11 juni de dag van de zomerzonnewende. De Engelsen spraken over 'Barnaby bright, the longest day and the shortest night' (Barnaby pracht, de langste dag en de kortste nacht). De priesters van de Engelse kerken droegen dan slingers van rozen en lievevrouwebedstro. De walnotenboom zou onveranderlijk op deze feestdag bij het klooster van Glastonbury zijn uitgebot. RM]*

Ashmole betoogde, dat los van de minerale steen en daarom van de metallieke alchemie in zijn geheel, er nog drie andere stenen zijn: plantaardige, magische en engelachtige. Omdat hij het op magische wijze oproepen reeds gesteld had tegenover het in de hemel verkeren onder de engelen, had hij ook al de thema's van de magische stenen en de stenen der engelen geïntroduceerd.

[39] Ibid., pp. A4ii-Bi.

Daar staat tegenover, dat de plantaardige steen hier voor het eerst aan de orde kwam. Misschien heeft Ashmole willen aangeven, dat de magische stenen en de stenen der engelen beide plantaardig waren. Hij bevestigde, dat de stenen naar hun uitwerking en aard verschilden. Het in verband brengen van de stenen met Adam duidde mogelijk aan, dat ze gelijk zijn aan de twee bomen van Eden. Als dat zo is, kunnen de verdere verwijzingen naar Abraham, Mozes en Salomo gediend hebben om aan te geven dat het gebruiken van de stenen toegestaan was. Hoewel hun verband met Adam onzekerheid in de hand zou kunnen werken, hadden zij ook de instemming van Abraham, Mozes en Salomo. Door te stellen dat de plantaardige steen wonderen bewerkstelligde, waaronder verscheidene gevallen van een wonderlijke groei van vegetatie in hartje winter, gaf Ashmole aan, dat hetgeen hij de plantaardige steen noemde, al besproken werd in legenden waarin de motieven dood en wederopstanding in verband stonden met bomen.

In zijn verdere verhandeling over de plantaardige steen, verklaarde Ashmole dat die twee kanten had. De dualiteit heeft impliciet te maken met de gecodeerde bespreking van het verschil tussen de magische en engelachtige stenen, en was daar ook een voortzetting van:

> "Daarbij zal het mannelijke deel ervan, dat tot een zonnewerkzaamheid is opgewerkt. door zijn buitengewone hitte elk wezen, elke plant, et cetera, opbranden en vernietigen. Hetgeen maanachtig en vrouwelijk is, zal (wanneer het onmiddellijk wordt toegepast) het temperen met zijn buitengewone koude. Op dezelfde wijze verdooft en stremt de maaneigenschap ieder dier, et cetera, totdat het volmaakt is bijgestaan en opgelost door die van de zon. Want hoewel beide gemaakt zijn uit één natuurlijke substantie, hebben zij in hun uitwerking toch tegengestelde eigenschappen. Niettemin be-

> staat er tussen hen zo'n natuurlijke bijstand, dat wat de een niet kan doen, de ander zowel kan als zal uitvoeren. Noch zijn hun innerlijke deugden meer dan hun uiterlijke schoonheden, want het zonnedeel is van zulk een schitterende, transparante luister, dat het oog van de mens nauwelijks in staat is het te verdragen. En als het maandeel zich over een donkere nacht uitstrekt, zullen vogels zich erbij verzamelen (en er omheen cirkelen), als een vlieg rond een kaars, en zich overleveren aan de gevangenschap van de hand. En dit leidt mij tot de veronderstelling, dat de steen die de oude kluizenaar (die toen 140 jaar oud was) uit de muur in zijn cel haalde en in 1602 aan Cornelius Gallus toonde, het karakter had van deze plantaardige steen. Want, toen hij zijn gouden doos opende waarin die was opgesloten, spreidde hij zijn stralen over de gehele kamer uit, en wel met een dusdanige pracht dat het het licht overvleugelde dat daarin ontstoken was. Overigens weigerde de kluizenaar hem op metaal te projecteren, (omdat dat ertoe onwaardig was), maar hij volvoerde zijn experiment op veronica en wijnruit."[40]

Ashmole onderscheidde aan de plantaardige steen een mannelijke zonnekant die gloeiend heet was, en een vrouwelijke maankant, die extreem koud was. Omdat het zonnedeel een schitterende, transparante schijn had, terwijl het maandeel met duisternis werd geassocieerd, was het aannemelijk dat het licht dat uit de gouden doos straalde, geassocieerd werd met het zonnedeel. Deze motieven, verbonden met visuele lichtervaringen, moest men impliciet in verband brengen met visioenen van engelen die afdaalden en opstegen, zoals Ashmole dat al eerder had genoemd. Het is een intrigerende vraag, of de verwijzingen naar veronica en wijnruit symbolisch of letterlijk

---

[40] Ibid., pp. Bi-ii.

bedoeld waren. De Syrische wijnruit* bevat een krachtige psychoactieve stof.

* *[Respectievelijk* Veronica chamaedrys *en* Peganum harmala. *RM]*

Nadat hij het denkbeeld van de mannelijke en vrouwelijke kanten van de plantaardige steen had behandeld, vergeleek Ashmole de magische stenen met de stenen der engelen. Daaruit kwam naar voren, dat het eerstgenoemde aspect, het mannelijke, gelijkgesteld moest worden aan de eerste der stenen, de magische:

> "Met behulp van de magische of vooruitziende steen is het mogelijk om op elke plek ter wereld een persoon te ontdekken, ongeacht of hij steels verhuld of verborgen is in vertrekken, kasten of de grotten van de aarde. Want daarin voert hij een strikt onderzoek uit. Kort gezegd, hij brengt u zelfs de gehele wereld onder ogen, waarin gij kunt waarnemen, horen of zien wat u maar wilt. Sterker nog, de mens kan er de taal der schepselen mee begrijpen, zoals het tsjilpen van de vogels, de roep van de dieren, et cetera. Of er kan een geest mee worden omgezet in een beeltenis, hetgeen door het bestuderen van de invloed der hemellichamen een waar orakel zal worden. En toch is dit, zoals E. A. u verzekert, op geen enkele manier necromantisch of duivels, doch eenvoudig, wonderbaarlijk eenvoudig, natuurlijk en eerlijk." [41]

Het vermogen van de magische steen om "u zelfs de gehele wereld onder ogen" te brengen, duidt op zijn psychoactiviteit. Ashmole had het er echter niet over, dat men hem kon proeven, eten of opdrinken. De magische steen was psychoactief, maar er is geen bewijs van dat hij eetbaar was. Men kan zich voorstellen

[41] Ibid., p. Bii.

dat het een verdovend middel was, maar in plaats daarvan kan het ook een kristal of edelsteen zijn geweest die als een soort kristallen bol werd gebruikt. Een 'transparante steen of kristal', zoals men beweert dat Dr. John Dee en Edward Kelly deze gebruikten, werd door Arthur Dee aan Nicholas Culpeper gegeven. De astroloog William Lilly kocht er een bij de weduwe Culpeper. Ashmole deed samen met Lilly oproep-experimenten. Zij kregen het voor elkaar, dat zij "een obscene, monstrueuze vrouwelijke duivel" dwongen te verschijnen."[42] Het staren naar een kristal om een visioen op te roepen, was al eerder aanbevolen door Paracelsus[43], en door Dee en Kelly bij het oproepen van geesten toegepast.[44] De metafysische dichter John Donne noemde zo'n kristal:

> "een spiegelsteen waardoor alle innerlijke en uiterlijke dingen getoond werden."[45]
>
> * *["Through which all things within without were shown." Vertaling onzeker. Eventueel: "waardoor alle innerlijke din-*

---

[42] John H. Appleby, 'Arthur Dee and Johannes Bánfi Hunyades: Further Information on Their Alchemical and Professional Activities', *Ambix* 24 (1977), p. 96.

[43] Paracelsus, *The Hermetic and Alchemical Writings*, 2 delen, vertaling Arthur Edward Waite (1894; rpt. Berkeley: Shambhala Publications, Inc., 1976), Deel I, p. 14.

[44] Waite, *Alchemical Writings of Edward Kelly*, pp. xxiv-xxv; Wayne Shumaker, 'John Dee's Conversation with Angels', *Renaissance Curiosa* (Binghamton, NY: Centre for Medieval and Early Renaissance Studies, State University of New York in Binghamton, 1982), pp. 15-51; Christopher Lionel Whitby, 'John Dee and Renaissance Scrying', *Bulletin of the Society of Renaissance Studies* 3 (1985), pp. 25-35; Deborah E. Harkness, *John Dee's Conversations with Angels: Cabala, Alchemy, and the End of Nature* (Cambridge, UK: University Press, 1999).

[45] John Donne, *Verse Letter to the Countesse of Bedford*, ll. 29-30; zoals geciteerd in Joseph Anthony Mazzeo, 'Notes on John Donne's Alchemical Imagery', *Renaissance and Seventeenth-Century Studies* (New York: Columbia University Press, & Londen: Routledge & Kegan Paul, 1964), p. 74.

gen naar buiten zichtbaar werden", dus alsof er een komma staat na 'within'. RM]

Ashmole's had het over het overbrengen van een geest naar een beeltenis. Dat heeft betrekking op een magische handeling die besproken werd in een tekst van het laat-antieke hermetisme, de *Asclepius*. Op deze wijze zette Ashmole zijn discussie voort over het bevelen geven aan duivels en legde hij het verband tussen de mannelijke, solaire steen met dat gebruik. Omdat hij ons eerder had gezegd dat het rondgaan in de hemel tussen de engelen een alternatief was voor het oproepen van dezen, kunnen wij het laatste stukje van de puzzel leggen en de mannelijke zonneplant in verband brengen met de visioenen van hemelse engelen, en ook met helderziendheid op aarde.

Ashmole gaat dan over op het thema van de steen der engelen, en baseert zich daarbij op Edwardus'* verhandeling over St.-Dunstan[46]. Ook in die verhandeling treft hij het psychoactieve aspect aan:

** [Dit zal betrekking hebben op de martelaarkoning St.-Edward van Engeland, ?-979 n.Chr. Deze werd gezalfd door St.-Dunstan, nadat binnen de familie van Edward een conflict om de troonopvolging was ontstaan, omdat Edwards vader nooit gezalfd was. St.-Dunstan doorbrak deze impasse. RM]*

> "Verder kan ik aangaande de steen der engelen opmerken, dat die volgens voornoemde schrijver zo subtiel is, dat men hem noch kan zien, noch voelen of wegen, en alleen proeven. De menselijke stem (die in een bepaalde verhouding tot deze subtiele eigenschappen staat), schiet in vergelijkingen te kort. Nee, de lucht zelf is niet zo doordringbaar. Daarbij gaat het (o geheimzinnig wonder!) om een steen, die tot in eeuwig-

[46] Kassell, p. 364.

heid in het vuur zal verblijven zonder verkeerd beoordeeld te worden. Hij heeft een goddelijke kracht, hemels en onzichtbaar, boven de rest. Hij begunstigt de bezitter met goddelijke gaven. Dankzij deze steen kan men engelen laten verschijnen. Hij geeft iemand het vermogen om via dromen en onthullingen met ze te converseren. Een slechte geest waagt het niet de plek te naderen waar hij is opgeslagen. Het is namelijk een kwintessens* waarin niets verderfelijks zit. En waar de elementen niet verdorven zijn, kan een duivel niet blijven of verblijven. St.-Dunstan noemt het het Voedsel der Engelen; anderen gebruiken de term het Hemelse Viaticum**; the Boom des Levens; en zonder twijfel is het het ware Aichochodon (het dichtst bij God staande), ofwel de Verschaffer van Jaren. Want hierdoor wordt het menselijk lichaam behoed tegen bederf, waardoor het lange tijd zonder voedsel kan leven***. Nee, men vraagt zich af, of een mens die hem gebruikt, kan sterven; wat mij niet zo aanspreekt als de afweging waarom de bezitters ervan, die deze manifestaties van glorie en eeuwigheid aan hun vleselijke ogen voorgehouden krijgen, zo graag in leven blijven, in plaats van ontbonden te worden en de volle vruchten te plukken. Want nu moeten zij leven, en tevreden zijn met een kale speculatie."[47]

** [Vergelijk: "Deze spirituele tussenstof is de ziel, ofwel de vijfde essentie (*quinta essentia*), omdat die niet is opgenomen in de vier stadia der materie die de vier elementen worden genoemd, maar een vijfde element vormt, of een hogere staat van materie die voor de stoffelijke zintuigen waarneembaar is. Heinrich Cornelius von Nettesheim (Agrippa), 1486-1535,* De Occulta Philosophia Liber I, II, III, IV, *1510. RM]*

[47] Ashmole, p. Bii.

*** ["De hemelse laatste communie." RM]*

**** ["being thereby inabled to live a long time without Foode." 'Inabled' in onze huidige betekenis van 'enabled', en niet 'unabled'. RM]*

Ashmole beweerde, dat de steen der engelen eetbaar was. Men kon hem zien, noch voelen of wegen; slechts proeven. En evenzo was hij met name psychoactief. Met deze steen "kon men het verschijnen van engelen oproepen." Ook gaf de steen iemand "het vermogen om via dromen en onthullingen met hen te converseren." Men noemde de steen der engelen het voedsel der engelen - een bijbelse aanduiding voor manna. Hij was onverwoestbaar, in die zin, dat de spirituele gaven van de steen der engelen - als gaven tegen het vuur - intact bleven. Omdat de zon vurig is, bestond het vuur waartegen de steen der engelen bestand was, waarschijnlijk uit de magische geloofsstellingen die door de mannelijke, magische steen aangemoedigd werden. Ashmole merkte ook op, dat het proeven van de steen der engelen toegang verschafte tot de eeuwigheid, waarmee impliciet de Eeuwige bedoeld werd. Zijn bewering dat de glorieuze manifestaties van de steen ook voor vleselijke ogen zichtbaar waren, duidt erop, dat al deze spirituele gaven in het lichaam werden ervaren.

Zijn raadselachtige opmerking "tis made a question whether any Man can Dye that uses it, which I doe not so much admire, as to think why the Possessors of it should desire to live", vroeg om een nauwkeurige analyse. De term 'any Man can Dye' ['een mens kan sterven'; RM], duidde op ervaringen met een mystieke dood. De frase, "I doe not so much admire" ['spreekt mij niet zo aan'; RM], bevestigde het onaangename van een mystieke dood.* Tezelfdertijd bevestigde zijn vraag waarom de bezitters ervan zo graag in leven blijven, dat hij de mystieke dood als aantrekkelijk beschouwde, ook al was die niet plezierig. Hij beschouwde de mystieke dood als een aanloop op de

"manifestaties van glorie en eeuwigheid", die in dit leven "aan hun vleselijke ogen voorgehouden" konden worden.

** [M.i. interpreteert de auteur Ashmole hier verkeerd. De oude Engelse zin luidde: "tis made a question whether any Man can Dye that uses it, which I doe not so much admire, as to think why the Possessor of it should desire to live." Als de tussenzin wordt weggelaten, vormen het eerste en laatste zinsdeel geen logisch verband meer. Merkur interpreteert het zo, dat de tussenzin op het eerste zinsdeel betrekking heeft. M.i. slaat het echter op het laatste zinsdeel. De komma achter 'admire' veroorzaakt hier de verwarring. De juiste vertaling zou dan moeten luiden (zoals ik hierboven Ashmole dan ook reeds vertaald heb: "Nee, men vraagt zich af, of een mens die hem gebruikt, kan sterven; wat mij niet zo aanspreekt als de afweging waarom de bezitters ervan, die deze manifestaties van glorie en eeuwigheid aan hun vleselijke ogen voorgehouden krijgen, zo graag in leven blijven, in plaats van ontbonden te worden en de volle vruchten te plukken. Want nu moeten zij leven, en tevreden zijn met een kale speculatie."RM]*

Ashmole merkte kort op, dat hij de steen der engelen zo bewonderde, dat hij het heel goed zonder een andere kon stellen:

> "Nadat Hermes eenmaal kennis omtrent deze steen had verworven, liet hij het gebruik van alle andere stenen achterwege, en schiep hij alleen in deze behagen: Mozes en Salomo, (met Hermes samen - als de enige drie) blonken uit in kennis daaromtrent en brachten er wonderen mee tot stand." [48]

In de afsluitende paragrafen van deze passage, besprak Ashmole de rode steen. De redewending was vermoedelijk bedoeld als een uitdaging aan zijn lezers. Naar welke van de vier stenen - mineraal, plantaardig, magisch of engelachtig - verwees hij?:

---

[48] Ibid.

"Dat de gave van voorspelling in de rode steen verborgen ligt, zal Racis* u vertellen; want daarmee (zei hij) hebben de filosofen toekomstige dingen voorspeld. En Petrus Bonus** beweerde stellig, dat zij voorspelden. Niet alleen in het algemeen, maar heel specifiek, bestaande uit voorkennis van de wederopstanding, de vleeswording van Christus, de Dag des Oordeels, en dat de wereld door vuur verteerd zou worden. En dit niet anders, dan door het inzicht vanuit hun verrichtingen. Kortom, het bekendmaken van de vervolmaking van de vrije kunsten, en het vatten van de gehele wijsheid der natuur, geschiedt door het ware en uiteenlopende gebruik van de *prima materia* van de filosofen (want er zijn verschillende gaven, maar de geest is dezelfde). En toch zijn er (niettegenstaande wat er gezegd is, moet ik hieraan toevoegen) nog grotere dingen dan deze verborgen, want wij hebben maar weinige van zijn werken gezien. Hoewel, er zijn maar weinig stengels die geschikt zijn om er de enten van deze wetenschap op aan te brengen. Het zijn geheimenissen die alleen aan de adepten kunnen worden overgebracht, en aan degenen die al vanaf de wieg toegewijd zijn om te dienen en bij dit altaar klaarstaan. En hoe zelden men over deze hoort, mag blijken bij Norton: 'Want in vijftien koninkrijken bezaten maar weinigen (zei hij) onze rode steen, of kon die aan hen worden toegeschreven.' En misschien waren zij (met St.-Paulus) in het paradijs opgenomen en hoorden zij - net als hij - onuitsprekelijke woorden, zodat zij onuitvoerbare werken konden volbrengen, waarvan het niet gewettigd is dat men zich erover uitlaat. Daarom verheug ik mij in deze, doch in mijzelf verheug ik mij niet, gezien mijn tekortkomingen. En ik kan echt niet zeggen of die*** in het lichaam of buiten het lichaam gelegen waren. God weet

het, en zonder twijfel waren ze niet ver van het konink-rijk Gods." [49]

** [Abu Bekr Muhammed Ben Zakeriyah er-Rasi, Arabisch arts, chemicus en alchemist, 865-925 n.Chr. RM]*

*** [Petrus Bonus Lombardus, arts, schrijver over alchemie, 14e eeuw n.Chr. Aan hem wordt toegeschreven het werk* Margarita preciosa novella*: 'Een verhandeling betreffende de schat en uiterst kostbare steen van de filosoof, Over de methode en het proces van deze goddelijke Kunst; Met observaties ontleend aan de werken van Arnoldus, Raymondus, Rhasis, Albertus en Michael Scotus, Eerst gepubliceerd door Janus Lacinius, De Calabriër, met een Uitgebreide Index', plm. 1330 n.Chr. RM]*

**** ["such." De auteur lijkt hiermee niet terug te grijpen op 'tekortkomingen', maar op de 'onuitvoerbare werken'. RM]*

In de context van wat Ashmole eerder had gescheven, kunnen wij aannemen dat de kleur rood betrekking had op het vuur van de zon, zodat Ashmole een nieuwe term invoerde voor de magische steen, die hij eerder had gekarakteriseerd als mannelijk en solair. In de alchemie echter, had rood ook betrekking op de kleur van het goud dat het einde van het metallieke werk beduidde. De symboliek is te vergelijken met die van de tegenstelling tussen groen en rood, hetgeen het onrijpe en rijpe in appels aanduidt. Binnen de alchemie leidde dat tot het contrast tussen de groene en rode leeuwen, hetgeen duidt op de zwakke en sterke zuren aan het begin en einde van het destillatie- ofwel circulatieproces. Ashmole had ons net verteld, dat hij alleen al met de steen der engelen tevreden was, zodat zijn programma eindigde met dood en wederopstanding en vervolgens niet de bedoeling had om er de hemel mee op te roepen of die te betreden. Dat moeten wij daarom zo uitleggen,

---

[49] Ibid., p. B2i.

dat zijn rode steen - het einde van het werk dat hij uitvoerde - te maken had met de maansteen ofwel met de steen der engelen.

Ashmole bracht de rode steen in verband met verbale ervaringen: voorspellingen, wijsheid, kennis der mysteriën, en onuitsprekelijke woorden, omdat het niet gewettigd is om ze te uiten. De uitdrukking dat de rode steen de stam was waarop andere dingen geënt werden, kan slaan op de positie van de steen der engelen ten opzichte van de magische steen waarmee hij verbonden is.

In een tekst getiteld *Dialogue on the Converse with Angels Aided by the Philosophers' Stone*, van Robert Boyle (1627-1691) klonk Ashmole's taal nog na, want er staat in, dat het "mogelijk of gewettigd was (...) om met behulp van een rood poeder dat slechts een stoffelijk, onbelevendigd ding is, contact te leggen met onstoffelijke geesten[50]." Een anonieme alchemistische tekst uit het midden van de zeventiende eeuw, verwees naar een uitzonderlijke steen der filosofen, waarvan de zeldzame eigenschappen zowel "de volmaakte kennis van de gehele natuur en van hemelse wijsheid door middel van een spiegel" omvatten, alsook "het communiceren met goede geesten en engelen."[51] Met deze beschrijvingen maakte het bijbelse motief van manna volledig plaats voor ontkerkelijkte beeldspraak betreffende alchemistische poeders en stenen.

Al deze verwijzingen naar een psychoactieve substantie waarmee men extatische religieuze ervaringen van uiteenlopende aard kon opgeroepen, waren beperkt tot Engelse alchemisten van de late zestiende en de zeventiende eeuw. Kennis van de bijbelse beeldspraak bestond echter ook nog aan het begin van

---

[50] Lawrence M. Principe, *The Aspiring Adept: Robert Boyle and His Alchemical Quest. Including Boyle's 'Lost' Dialogue on the Transmutation of Metals* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998), p. 312.
[51] Ibid., p. 200.

de occulte wederopleving van de negentiende eeuw, toen de Engelse occultist Francis Barrett beweerde, dat "het ware *aqua vita*"* de alchemisten vervulde met Gods genade, en zijn spirituele en innerlijke oog opende:

* *[Doorgaans wordt hiermee het* Aqua Vitae *of Mercuriaal Water bedoeld: een universeel, alchemistisch oplosmiddel. In deze context echter lijkt het om symbolische term te gaan. Ik acht het dan ook - mede gezien de hiernavolgende passage - nog helemaal geen uitgemaakte zaak dat het om psychedelica zou gaan. RM]*

> "Daarom is een adept iemand die aangaande zijn morele en religieuze plichten niet alleen studeert om de wil van God op aarde te doen, maar die studeert en vol overgave zijn goedgunstige schepper bidt dat hij hem wijsheid schenkt en kennis omtrent de volheid van zijn schatten. Hij contempleert dag en nacht hoe hij het ware *aqua vita* kan bereiken; hoe hij met de genade van God vervuld kan worden; waardoor, wanneer hem dat geluk treft, zijn spirituele en innerlijke oog openstaat voor een glorieus vooruitzicht op sterfelijke en onsterfelijke rijkdom. Hij wenst geen voedsel, kleding, vreugde of iets anders. Hij wordt vervuld met het hemelse, spirituele manna. Hij geniet van het merg en de vette dingen der aarde. Hij betreedt de wijnpers; niet die van de wraak, doch van Gods medelijden. Hij leeft voor de glorie van God en als hij sterft, zegt hij: "Heilige, heilige, heilige Heer van Sabaoth! Gezegend is uw naam, nu en voor altijd! Amen."[52]

---

[52] Francis Barrett, 'The True Secret of the Philosophers' Stone; or, Jewel of Alchymy. Wherein the Process of making the great elixir is discovered; by which base metals may be turned into pure gold; containing the most excellent and profitable instructions in the Hermetic Art; discovering that valuable and secret medicine of the philosophers, To make Men Healthy, Wise, and Happy' (1801), in *The Magus* (herdruk Seacaucus, NJ: Citadel Press, 1975), p. 57.

Barrett stelt het alchemistische elixer uitdrukkelijk gelijk aan "het hemelse, spirituele manna." Zijn verwijzing naar de wraakzucht van God, kan betrekking hebben gehad op een acute, verkeerde reactie nadat hij een psychoactieve drug had gebruikt. De dood, onder het uitroepen van "Heilig, heilig, heilig", duidt vrijwel zeker op een door drugs opgeroepen ervaring van de mystieke dood.

Barrett verschafte meer informatie over dit elixer in een latere passage:

> "Zoals we al eerder hebben gesteld, betekent het adept zijn, dat gij uzelf kent, God vreest, en uw naaste liefhebt als uzelf. Hierdoor zult gij de vervulling van uw wensen bereiken, o mens. Doch onder het bereik van de hemel is er geen ander middel. Wanneer uw ziel dronken wordt gemaakt door het goddelijke ambrozijn en nectar, zal uw begrip helderder zijn dan de zon op het midden van de dag. Dan zult gij met uw sterke, gespiritualiseerde, verstandelijke oog kijken in de grote schat der Natuur, en zult ge God met heel uw hart prijzen. Dan zult ge de dwaasheid van de wereld zien. Gij zult zonder fouten te maken uw verlangen verwezenlijken, en de ware steen der filosofen bezitten, ten voordele van uw naaste. Ik zeg u, dat zult gij doen, zichtbaar en tastbaar, overeenkomstig uw lichamelijke eigenschappen; niet denkbeeldig, niet waanbeeldig, doch werkelijk." [53]

Hier zou het drinken van "goddelijke ambrozijn en nectar" zogezegd een soort dronkenheid veroorzaken die door een "sterk, gespiritualiseerd, verstandelijk oog" gekenmerkt werd.

---

[53] Ibid., p. 58.

Afrondend kan ik stellen, dat in elk geval bepaalde Engelse schrijvers over alchemie openlijk de psychoactieve drugs besproken die zij in verband brachten met de mystieke dood en met mondelinge openbaringen en voorspellingen. De vroegste bijdragen aan dit onderwerp ontleenden hun kennis aan St.-Dunstan en Glastonbury, die esoterisch gezien teruggrepen op de Keltische traditie van het aardse paradijs. Behalve bij de termen steen der engelen, de rode steen, het rode poeder, de steen der filosofen, het elixer en het *aqua vita*, werden de vruchten van het paradijs regelmatig ook genoemd bij hun bijbelse aanduiding: manna, het brood der engelen.

Voor Engelse protestanten redden de alchemistische zegswijzen het psychedelische sacrament van de eucharistische theologie van de rooms-katholieke kerk. Die had de heilige graal in de Arthuriaanse romantiek omgeven. De verschuiving naar de alchemie verschoof het mysterie rond manna naar een context die los stond van godsdienstige achtergrond, dus naar de 'natuurlijke magie' van het Renaissancistische esoterisme.

WERKEN VAN DE AUTEUR

- 2010. Explorations of the Psychoanalytic Mystics. Amsterdam & New York: Editions Rodopi.
- 2009. Maimonides' Cure of Souls: Medieval Precursor of Psychoanalysis. By David Bakan, Dan Merkur, and David S. Weiss. Albany, NY: State University of New York Press.
- 2007. Crucified with Christ: Meditation on the Passion, Mystical Death, and the Medieval Invention of Psychotherapy. Albany, NY: State University of New York Press.
- 2005. Psychoanalytic Approaches to Myth: Freud and the Freudians. New York & London: Routledge. ISBN 0-82405-936-0. x + 161 pp.
- 2001. The Psychedelic Sacrament: Manna, Meditation, and Mystical Experience. Rochester, VT: Park Street Press. ISBN 0-89281-862-X. xi + 132 pp.
- 2001. Unconscious Wisdom: A Superego Function in Dreams, Conscience, and Inspiration. Albany: State University of New York Press. ISBN 0-7914-4947-5 (hbk), 0-7914-4948-3 (pa). xxi + 163 pp.
- 2000. The Mystery of Manna: The Psychedelic Sacrament of the Bible. Rochester, VT: Park Street Press. ISBN 0-89281-772-0 (pa).
- 1999. Mystical Moments and Unitive Thinking. Albany, NY: State University of New York Press. ISBN 0-7914-4063-X (hbk); ISBN 0-7914-4064-8 (pa).
- 1998. The Ecstatic Imagination: Psychedelic Experiences and the Psychoanalysis of Self-Actualization. Albany, NY: State University of New York Press. ISBN 0-7914-3605-5 (hbk); ISBN 0-7914-3606-3 (pa).
- 1993. Gnosis: An Esoteric Tradition of Mystical Visions and Unions. Albany: State University of New York Press, 1993. ISBN 0-7914-1619-4 (hbk), 0-7914-1620-8 (pa).

- 1992. Becoming Half Hidden: Shamanism and Initiation Among the Inuit, 2nd (revised) edition. New York & London: Garland Publishing, Inc. ISBN 0-8153-0783-7.
- 1991. Powers Which We Do Not Know: The Gods and Spirits of the Inuit. Moscow: University of Idaho Press. ISBN 0-89301-142-8 (cl), 0-89301-148-7 (pa).
- 1985. Becoming Half Hidden: Shamanism and Initiation Among the Inuit. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Comparative Religion, 24. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. ISBN 91-22-00752-0.
- 1973. Around and About Sally's Shack. Toronto: Peter Martin Associates.